

GÜLŞAH GAYE FİDAN*

Sindbâdnâmelerden Hareketle Çerçeve Hikâye Geleneginde Metinlerarasılık: Tûtî Hikâyesi Örneği**

Intertextuality of The Frame Tale Tradition With
The Consideration of The Sindbadname: Parrot
Story Example

Ö Z E T

Sindbâdnâmeler, Doğu kültüründe doğmuş, farklı kanallarla dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmış, büyük çerçeve hikâye külliyatlarından biridir. Bu metinler, doğuda Sindbâdnâme, batıda ise Yedi Vezir Hikâyeleri olarak bilinmektedir. Metin içinde metin de denilen çerçeve hikâye tekniğiyle oluşturulmuş bu hikâyelerde, bir çerçeve içerisinde birbirinden bağımsız pek çok iç hikâye vardır. Çerçeve hikâyenin esnek yapısının bir sonucu olarak farklı hikâye külliyatlarında ortak iç hikâyelere rastlanmaktadır. Hikâye külliyatları arasındaki bu metinlerarasılık aynı zamanda toplumlar arası kültürel alışverişin de bir göstergesidir. Bu makalede, Sindbâdnâmelerin kökeni hakkında bilgi verildikten sonra, çerçeve hikâye külliyatları arasındaki metinlerarasılığa örnek olarak Sindbâdnâme, Binbir Gece Masalları, Tûtînâme ve Kırk Vezir Hikâyelerinde ortak bir iç hikâye olan "Tûtî Hikâyesi" ele alınacaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Sindbadnâme, çerçeve hikâye, metinlerarasılık, Tûtî hikâyesi, mensur hikâye.

ABSTRACT

Sindbâd stories originating in the Oriental culture and spanning to different geographical regions in the world through various means are one of the frame tale collections. In the Orient, they are known as Sindbâdnâme and also as Seven Sages of Rome in the West. In these stories which are formed via the frame tale technique named as text in text, there are a lot of independent inner stories in a frame. As a result of flexible structure of frame tale, common inner stories in different story collections have been seen. This intertextuality among the tale collections is also an indicator of cultural connection of intercommunity at the same time. In this article, after giving information about origination of Sindbâd stories, a common inner story the "Story of Parrot" taken part in The Sindbâd Stories, The Arabian Nights, The Story of Parrot and The Fourty Sages has been given as an example of intertextuality among frame tale collections.

KEYWORDS

Sindbadnâme, frame tale, intertextuality, Story of Parrot, prose story.

* Arş. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Gaziantep (gozturk@gantep.edu.tr).

** Sindbadnâme türü ve Türkçe Sindbâdnâmeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Gülşah Gaye Fidan (2012), "Türk Edebiyatında Sindbâd-nâme Çevirileri: Tuhfetü'l-Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd-nâme (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

Giriş

Klasik edebiyatımızda mensur eserler, her ne kadar bugün anlaşılma noktasında dil ve üslup yönünden eleştirilseler de, yazıldıkları dönemdeki toplumsal beğenileri, yaşayış tarzı, gelenek ve görenekleri sergilemeleri açısından önem arz eden, estetik algının duyguyla yoğun olduğu kültür hazinelerimiz arasında yer alırlar. Yedi asırlık bir birikim olan bu hazinede yer alan Türkçe Sindbâdnâmeler, birer adapte eser olsalar da eski Türk edebiyatı geleneği çizgisinde işlendiklerinden kendi kültür dairemize dâhil olmuşlardır.

Doğuda *Kitâb-ı Sindbâd* veya *Sindbâdnâme*; batıda *Yedi Vezirler* veya *Yedi Âlimler* olarak bilinen Sindbâd hikâyeleri, dünyaca ünlü çerçeve hikâye külliyatlarından biridir. Hikâye, bir padişahın uzun yıllar sonra doğan oğlunun hocası olan Sindbâd'ın, şehzâdenin yıldız falında gördüğü yedi günlük konuşma yasağıyla başlamaktadır. Bu süre zarfında bir cariye'nin şehzâdeye iftira atarak onu idam ettirmek için padişahı ikna çabalarına karşın, yedi vezirin şehzâdeyi kurtarma gayretlerini konu edinen çerçeve hikâye içerisinde, her versiyonunda farklı sayıda olmak üzere birçok küçük hikâye yer almaktadır. Bu hikâye külliyatının, Avrupa'da *Yedi Vezir Hikâyeleri* adıyla İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Almanca, Fransızca, Bulgarca ve Sırpça gibi pek çok dile çevirisi yapılmıştır. Doğu versiyonlarında ise Süryanice "Sindban", Yunanca "Syntipas", İbranice "Michle Sindbad" ve Farsça "Sindibâdnâme" olarak ün kazanmış olan bu hikâyelerin, bütün dünyada böylesine geniş yayılma alanı bulmuşken Türkçeye de aktarılmış olması kaçınılmazdır.

Sindbâdnâmelerin Kökeni ve Dünya Edebiyatındaki Yayılma Sahası

Doğudan batıya birçok sözlü ve yazılı ortam vasıtasıyla taşınmış Sindbâd hikâyelerinin geniş popülaritesine rağmen, metinler üzerine yapılan bilimsel incelemeler nadirdir. Günümüzde *Binbir Gece Masalları* veya *Cantenbury Hikâyeleri* gibi çerçeve hikâyelerin daha popüler ve daha dikkat çekici olmasına bakarak, birçok Avrupa ve Doğu diline çevrilmiş olan Sindbâd hikâyelerini, kendi dönemi ve sonrasında halkın beğenmediğini düşünmek yanlış olacaktır. Nitekim "Galland'ın bütün

Avrupa'da büyük bir hayranlık uyandıran *Binbir Gece Hikâyeleri*'nin tercümesi üzerine, bilhassa 19. asrın baş ve ortalarında, bu halk hikâyelerinin ve o münasebetle diğerlerinin kaynakları araştırılmaya (Ateş 1948: 1)" başlanmıştır.

Sindbâdnâmeler hakkında en eski kaynaklara Arap edebiyatında rastlanır. W. A. Clouston, ilk olarak Abân b. Abdülhamid al-Lâhikî'nin (ö. 815-816) fihristinde hikâyelerin manzum şekilde yer aldığını, bunun da *Kitâb-ı Sindbâd*'in 9. yüzyıldan önceki varlığının bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Yâkubî ise 880'de yazdığı eserinde Sindbâd'dan bahsederek şöyle demektedir: "Bilge Sindbâd zamanında Kûş ilmine sahiptiler ve bu Kûş, *Kadınların Hileleri Kitabı*'nda geçmektedir." Yâkubî'den yaklaşık 60 yıl sonra Mes'ûdî, 943'te kaleme aldığı *Mürûcu'z-Zehab* isimli eserinde Kuruş'un saltanatı döneminde yedi vezir hikâyesinin yaratıcısı olan Bilge Sindbâd'ın yaşadığını, bu esere *Kitâb-ı Sindbâd* dendiğini dile getirmektedir (Clouston 1884: XXXVII-XXXVIII).

Ahmet Ateş ise Sûlî'nin (ö. 947) *Kitâbu'l-Evrâk* isimli eserinde Sindbâd hikâyeleriyle ilgili başka bir kayda rastlandığını belirtir. Buna göre, Abbasi halifelerinden Râdî Billâh henüz halife olmadan, ne okuduğunu kontrol etmek için, büyükannesinin emri ile kitaplarını götürmüş olan saray memurlarına, okuduklarının hadis, fıkıh gibi eserler olduğunu, kendilerinin çok beğendikleri *Acâ'ibü'l-Bahr*, *Hadîs-i Sindbâd* gibi kitaplar olmadığını söylemiştir. Ayrıca Muhammed b. İshâk el-Varrak İbnü'n-Nedîm de 987-988 yılları arasında yazdığı eserinde Sindbâdnâme'den *Kitâb-ı Sindbâdu'l-Hakîm* diye bahsetmiş, müellifi belli olmayan eğlence kitaplarından biri olduğunu, biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki versiyonunun bulunduğunu dile getirmiştir (Ateş 1948: 5).

Bugün ilk nüshanın elde olmaması nedeniyle, *Kitâb-ı Sindbâd*'in varlığından bahseden, ancak kökeniyle ilgi herhangi bir bilgi vermeyen bu eserlerden sonra, eserin menşei ancak çerçeve hikâye geleneğinden yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda Hint, İran ve İbrani olmak üzere üç büyük varsayım ortaya atılmıştır. Batıda ilk olarak Benfey, Sindbâd hikâyelerinin kökeni üzerine ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. O, *Kitâb-ı Sindbâd*'in çerçeve hikâyesi ve Asoka'nın Budist efsaneleri arasında benzerlikler saptamış, Hint-Budist öğretisinin bir metodu

olarak çerçeve hikâyenin varlığını belirlemiştir (Lotfizadeh 1991: 7). *Kitâb-ı Sindbâd*'ın kaynağıyla ilgili ilk inandırıcı açıklama olan Benfey'in bu görüşü, Hintçede herhangi bir metin bulunmamasına rağmen, hâlâ yaygın bir şekilde kabul edilmektedir.

Daha sonra ise Clouston, 1884'te yayımladığı *The Book of Sindbâd* adlı eserinde Arapça ve Farsça Sindbâdnâmeleri inceleyerek, bu hikâyelerin kökeni ve versiyonları hakkındaki görüşlerini aktarmıştır. Araştırmacı, Sanskritçe ilk nüshası kayıp olan *Kitâb-ı Sindbâd*'ın Hint masallarından *Pañçatantra*'nın çerçeve hikâyesiyle ve Asoka'nun efsaneleriyle olan benzerliklerini göstererek, Sindbâdnâmelerin Hint kökenli olduğu görüşünü desteklemektedir (Clouston 1884: XXIII-XXXVIII).

Hikâyelerin kökeniyle ilgili diğer önemli çalışmalardan biri ise Perry'nin 1959'da yayımladığı *The Origin of the Book of Sindbad* adlı makalesidir (Lotfizadeh 1991: 8-12). Perry, bu çalışmasında hikâyelerin Hint kökenli olduğu tezini tamamıyla reddetmektedir. Perry'nin teorisine göre *Kitâb-ı Sindibad*'ın kaynağı Antik İran'a dayanır. O, Hamza-i İsfahan, Musa, Semerkandî, *Macmua al-tavârih*'in bilinmeyen İranlı yazarı, *Nihayetü'l-Arab*'ın bilinmeyen Arap yazarı gibi birkaç tarihçiden alıntı yapar ve *Kitâb-ı Sindbâd*'ın eskiliğinden söz eder. Tarihçilerin bulguları *Kitâb-ı Sindbâd*'ın İran'a ve zannedilenden çok daha erken bir tarihe dayandığını, ayrıca hem Semerkandî'nin Farsça Sindbâdnâmesinin önsözünde hem de Yunanca *Syntipas*'ın önsözünde hikâyelerin Farsça olduğunun söylenildiğini belirtmektedir.

Perry gibi Morris Ebsstein de 1967'de yayımladığı *Tales of Sendebbar* adlı kitabında, Benfey'in *Kitâb-ı Sindbâd*'ın Hint kökenli olduğu iddiasına karşı çıkmaktadır (Lotfizadeh 1991: 12-14). O, *Kitâb-ı Sindbâd*'ın şekil bakımından İbrani kökenli olduğuna inanır. Mevcut İbranice metinler onun görüşünü desteklemek için yeterli değildir. Ebsstein, orijinal İbranice metinlerin kaybolduğunu ve eldeki metinlerin Yahudi tüccarların meydana getirdiği Arapça çeviriler yoluyla İbraniceye geri kazandırıldığını ifade eder. Ebsstein'e göre, *Michel Sendeber*, orijinale en yakın metindir.

Belcher ise 1987'de yayımladığı *The Diffusion of the Book of Sindbâd* adlı çalışmasında oldukça ikna edici sonuçlarla Farsça benzerlik üzerindeki araştırmasını ortaya koymuştur (Lotfizadeh 1991: 11-12). Belcher,

şu tahminde bulunmaktadır: *Kitab-ı Sindbâd*'in beşinci ya da altıncı gününde üvey annenin kendini yakmakla tehdit etmesi, eski İran dini olan Zerdüştlük ile ilişkili olabilir. O, başka bir yerde Farsça hikâyecilik geleneğinde çerçevenin diğer birleştirici unsurları için kimlik benzerliklerine devam eder ve *Kitâb-ı Sindbâd*'in çerçeve hikâyesinin İran kaynaklı olduğu sonucuna varır.

Sindbâd hikâyelerinin kaynağıyla ilgili bu üç ana teorinin hiçbiri tamamen ikna edici veya tamamen ihtimal dışında değildir. Tüm durumlarda ilk metinlerin yokluğu sorunu vardır. Tüm bu tartışmalara ek olarak, birçoğu sözlü gelenekten adapte edilmiş kaynakların dağınıklığı sebebiyle sonradan eklenen hikâyeler, yukarıdaki teorilerin herhangi birisini desteklemek ya da yok saymak için pek yardımcı olmamaktadır.

Uluslararası alanda yapılan bu temel çalışmalar genellikle köken ve yayılma ekseninde gelişmiştir. Daha sonraki dönemlerde de Sindbâd metinleri farklı açılardan incelenmiştir. Türkiye'de ise Sindbâdnâmeler konusunda yapılan ilk çalışma, Ahmet Ateş'in 1948'de Semerkandî'nin Farsça *Sindbâdnâme* metni üzerine yaptığı ve bu hikâyelerin özellikle Arapça ve Farsça versiyonlarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı *Sindbâd-nâme* adlı çalışmasıdır. İbrahim Kutluk'un 1949'da yayımladığı *Sindbâd-nâme* isimli makalesi ise Ahmet Ateş'in kitabının tanıtımı niteliğindedir.

Yedi Vezirler adıyla batıda hemen hemen her dilde versiyonları bulunan Sindbâdnâmelerin, doğuda ise Arapça, Farsça ve Türkçe versiyonları yer almaktadır. Ahmet Ateş çalışmasında, Arapça dört Sindbâdnâme versiyonu bulunduğunu belirtmektedir (Ateş 1948:4-9). Bunlardan birincisi *Binbir Gece*'nin muhtelif versiyonları arasında meçhul şahsiyetler tarafından sıkıştırılmış versiyonlar; ikincisi yalnızca Gaudefroy-Dmombynes'in Fransızcaya tercümesi sayesinde bilinen *Yüzbir Gece Hikâyeleri* arasında bulunan versiyonlardır. Üçüncü versiyon R. Basset'in metninden bazı parçalar neşrederek bahsetmiş olduğu Paris Bibliotheque Nationale'de bulunan iki yazmadaki müstakil rivayetlerdir. Dördüncüsü ise Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa bölümü 2743 numarada kayıtlı bulunan, 1533-34 tarihinde istinsah edilmiş nüshanın versiyonudur.

İran edebiyatında ise Arapça versiyonlardan her bakımdan ayrı olan Sindbâdnâme versiyonları bulunmaktadır. Bunların ilki Ebu'l-

Fevâris Fenârûzî'nin Pehlevî dilinden yeni Farsçaya tercümesidir. Farsça versiyonların, ortak bir kaynaktan çıktıkları ve bu kaynağın Muhammed el-Kâtib e's-Semerkindî'nin Sindbâdnâmesiyle temsil edilen, Amîd Ebu'l-Fevâris'in Pehleviceden yaptığı tercüme olduğu kabul edilmektedir. İkinci Farsça versiyon, 1072'de ölmüş olduğu tahmin edilen Ezrakî'nin manzûm Sindbâdnâmesidir. Üçüncü versiyon, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. el-Hasan e'z-Zahîrî el-Kâtib e's-Semerkindî'nin mensur Sindbâdnâmesidir. Dördüncü Farsça versiyon Şemseddîn Muhammed e'd-Dakâyıkî el-Mervezî'nin mensur Sindbâdnâmesidir. Farsça versiyonların sonuncusu ise 1374-75'te yazılmış müellifi meçhul manzum bir Sindbâdnâmedir (Ateş 1948 : 9-18).

Sindbâdnâmelerin Türkçe'deki sınıflandırılmaları biraz daha farklıdır. Ahmet Ateş, Türkçe Sindbâdnâme metinlerini; *Binbir Gece Hikâyeleri* arasında bulunanlar, batı versiyonlarının çevirisi niteliğindeki *Yedi Âlimler Hikâyesi* ve Farsça versiyonlardan kaynaklılar olmak üzere üç grupta değerlendirir. *Binbir Gece Hikâyeleri* içerisinde yer alan ilk gruptaki versiyonlar, esas itibarıyla tercüme olduklarından, doğrudan doğruya Arapça olan asıllarının zümrelerine bağlanırlar ve fazla bir özellikleri yoktur. İkinci gruptaki batıdan çevrilmiş olan versiyon, ilk olarak İstanbul'da hicri 1326 senesinde *İlaveli Yedi Âlimler Hikâyesi* adıyla basılmış, daha sonra ise Selâmi Münir tarafından sadeleştirilerek tekrar yayımlanmıştır (Ateş 1948: 18-19).

Farsça versiyonlardan kaynaklı Sindbâdnâmeler grubunun ilki ise Mâlik Said İftiharuddîn Muhammed b. Ebî Nasr el-Kazvinî'nin Türkçeye tercüme ettiği eseridir. Bu eser *Tarih-i Güzîde*, *Heft İklîm* ve *Keşfü'z-zunûn*'da zikredilmektedir (Ateş 1948: 19). M. Fuad Köprülü'nün de *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (2004: 405) bahsettiği bu eser, bugünkü bilgilere göre elde mevcut değildir. Fakat müellifinin İran'da yaşamış olması ve Farsçada iki mensur versiyonunun bulunmasından yola çıkılarak bu eserin de aynı zümreden olması gerektiği düşünülmektedir.

Farsça kökenli grubun ikinci eseri Türkçe *Tuhfetü'l-Ahyâr*'dır. Ahmet Ateş, Muhammed Abdülkerîm b. Muhammed adlı birinin Türkçe mensur Sindbâdnâmesi olarak tanıttığı eserden J. Decourdemanche'in 1899'da yazdığı bir makalede bahsettiğini, ancak bu eserin başka nüshasının bulunmadığını belirtmektedir (Ateş 1948: 19). Ancak bu nüsha,

2010 yılında Amerika’da çalışmalar yapan Türkologlar tarafından Walters Art Galery’de tespit edilmiştir. Bu eserin müellifi, *Tuhfetü’l-Ahyâr*’ı Farsça Semerkandî’nin Sindbâdnâme’sinden Türkçeye adapte ettiğini belirtmekte ve eserini Kanuni’nin oğlu Şehzâde Bayezid’e ithaf etmektedir. 142 varaktan oluşan eserin, her varağında 19 satır mevcut olmakla birlikte yazı mavi tahrirli, altın yaldızlı cedvel içerisindedir. Serlevhası lacivert tezhiplidir ve ortasında “Bismi’llahi’r-rahmani’r-rahim” yazılıdır. Hikâye ve beyit başlıkları ile cümleler arasına konan noktalar altın yaldızlıdır. Ayrıca bazı kelimelerin altında kırmızı mürekkeple açıklamalar yer almaktadır. Birkaç varakta kelime anlamları derkenarda verilmektedir. Metin içerisinde yer alan manzum kısımlar bazen tek, bazen de çift sütun şeklinde çerçevelenerek nesir kısımlardan ayrılmaktadır. Yazmanın kâğıdı filigransız ve âharlı krem rengidir. Yazı nesihlidir. Eserde, bir çerçeve hikâye içerisinde toplam 33 iç hikâye bulunmaktadır ve bu hikâyelerin konularıyla ilgili 12^a, 24^b, 28^b, 33^a, 52^b, 76^a’da olmak üzere toplam altı minyatür yer almaktadır (Fidan 2012: 180).

Hangi versiyondan geldiği tam olarak bilinmeyen bir diğer Türkçe Sindbâdnâme ise British Museum’da bulunan *Kitâb-ı Sindbâd*’dır. Müellifi belli olmayan bu eser, dinî konuların işlendiği hikâye ve mesnevilerin yer aldığı bir mecmua içerisinde 84^b-144^a varakları arasında yer almaktadır. The British Museum’da Harl. 5450/9’da kayıtlı olan mecmuanın müstensihî hakkında bir bilgi yoktur. İstinsah tarihi 1659’dur. Mecmua 189 varaktır ve her sayfada muhtelif satır sayısı bulunmaktadır. Yazı ta’liktir (Fidan 2012: 181).

Yukarıda kökeni ve versiyonları hakkında kısaca bilgi verilen Sindbâdnâmeler, dünyada geniş bir yayılma sahası bulurken, her toplum bu hikâyeleri kendi kültür dairesine uyarlamış, bazı hikâyeleri değiştirmiş, bazılarını çıkarmış, bazen de metinlere külliyatta olmayan hikâyeleri eklemişlerdir. Bunun bir sonucu olarak Sindbâd hikâyeleri kendinden önceki hikâye külliyatlarından etkilendiği gibi kendinden sonrakileri de etkilemiş, böylece külliyatlar arası bir hikâye alışverişi meydana gelmiştir. Metinlerarasılık olarak değerlendirilen bu durumu örneklendirmeden önce, bu terimin tanımı ve çerçeve hikâye külliyatlarında bu durumun nasıl gerçekleştiği üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Metinlerarasılık ve Çerçeve Hikâye

Metinlerarası ilişki “bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak, açıkça veya örtülü biçimde başka metin ya da metinlerle bağlantılı olması hâlinde” (Gökalp Alpaslan 2007: 9) ortaya çıkmaktadır. Kubilay Aktulum, metinlerarasılığı genel anlamıyla bir yeniden yazma işlemi olarak tanımlarken “her metnin kendinden önce yazılmış metinlerin alanında yer aldığını, hiçbir metnin tümüyle eski metinlerden bağımsız olamayacağını” (Aktulum 2007: 18) belirtmektedir.

Metinlerarasılığın kuram olarak tanınması, 1960’ların sonunda Julia Kristeva’nın, Bakhtin’in Dostoyevski ve Rabelais üzerine yaptığı iki çalışmayı kaynak alarak yazdığı *Sözcük, Diyalog ve Roman* başlıklı yazısıyla olmuştur. Yani bu kuram kaynağını Bakhtin’in 1930’larda ortaya attığı ‘söyleşimcilik’ kuramından almasına karşın, yazdıkları Rusça olduğu için ancak otuz yıl sonra Avrupa’da Kristeva’nın yazılarıyla tanınmıştır (Gökalp Alpaslan 2007: 9).

Bakhtin’e göre “saf metin yoktur” ve “her metin kendinden önceki veya kendi dönemindeki diğer metinlerle kaçınılmaz bir ilişki içerisindedir” (Gökalp-Alpaslan, 2007: 9). Kristeva’ya göre ise “metinlerarası başka metinlere ait unsurları taklit etmek ya da onları olduğu gibi yeni bir metne sokmak işlemi değil bir yer değiştirme işlemidir” (Aktulum 2007: 43). Bu kuram üzerine daha sonra Roland Barthes, Michael Riffaterre, Laurent Jenny ve Gerard Genette de çalışmalar yapmıştır. Kubilay Aktulum ise Bakhtin ve Kristeva başta olmak üzere tüm bu araştırmacıların görüşlerini şöyle karşılaştırmaktadır:

“Bir metnin önceki metinlerden aldığı parçaları yeni bir dağılım işleminden geçirip onları dönüştürerek üretildiğini söyleyen Kristeva kavramı en geniş biçimde, Genette ise daha dar bir çerçevede tanımlar. Kristeva ve Barthes metinlerarasının izlerinin bilinmez, çoğu zaman saptanamaz, kolaylıkla çıkarılamaz olduklarını ileri sürerken, tersine Riffaterre bu izlerin saptanabilir, tanınabilir izler olduğu, ancak algılanabilmeleri için okurun iyi bir ekinsel birikime sahip olması gerektiği üzerinde durur. Kristeva metinlerarasını bir yazı etkisi, yani yazı yoluyla üretilen bir unsur gibi görür, Riffaterre ise metinlerara-

sının tümüyle bir okuma etkisine bağlı olduğu düşüncesindedir” (Aktulum 2007: 92).

Bu farklı görüşlerden yola çıkarak Aktulum, metinlerarasılığın sınırlarını tam olarak çizmenin mümkün olmadığı, kavramın eksiksiz bir tanımını yapmanın kolay olmadığı sonucuna varmaktadır (Aktulum 2007: 92). Ayrıca, metinlerarası bir gönderinin anlaşılabilmesi için “yer aldığı metnin bağlı olduğu yazınsal gelenek, yazarın yazın anlayışı ve metin konusundaki bakış açısı, yazıyla olan ilişkisi, metnin stratejisi, tarihsel ve toplumsal koşullar vb.” (Aktulum 2007: 167) durumlar dikkate alınabilmektedir. Buradan yola çıkarak *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd* adlı Türkçe Sindbâdnâmeleri ve benzer bir şekilde oluşan klasik mensur hikâyeleri metinlerarasılık bağlamında incelemek için öncelikle Sindbâd hikâyelerinin de içerisinde bulunduğu çerçeve hikâye geleneği üzerinde durmak gerekmektedir.

Çerçeve hikâye basit bir hikâye antolojisi değil, öncelikle diğer anlatıları sunma amacıyla oluşturulan kurgusal bir anlatıdır (Irwin 1995: 28). “Özellikle masallar ve masalsı anlatılar söz konusu olduğunda karşılıklı bu kurgu tarzı” (Gökâlç Alpaslan 2002: 122) ile birbirinden bağımsız çok sayıda hikâye veya masal arasında dalga biçimli bir bağ kurulmaktadır. Bu tür metinlerde olaylar, merkezden çevreye yayılan, iç içe geçmiş, girift daireler gibidir ve merkezde yer alan ana olaya bağlı olarak uzayıp giden yan olaylar, hikâyeler bulunmaktadır (Çetin 2005: 197). Bu teknik sayesinde anlatıcı, çok sayıda hikâyeyi peş peşe anlatma imkânı bulmakta, aynı zamanda dinleyicide bir sonraki hikâye için merak hissi uyandırıp anlatımda sürekliliği sağlamaktadır.

İster sözlü kültür ürünlerinde ister yazılı kültür ürünlerinde olsun çerçeve hikâye tekniği büyük ilgi görmüş ve pek çok eserde kullanılmıştır. Doğu ve Batı edebiyatlarında bu teknikle oluşturulmuş birçok eser vardır. Bonnie Irwin, çerçeve hikâyenin bu denli rağbet görmesini üç nedene bağlamaktadır: Birincisi, çerçeve hikâye tekniğinin, birçok konuyu farklı tarzlarda ve farklı uzunluklarda sunabilme imkânı veren esnekliğidir. Birbirine bağlı bu hikâyeler, farklı yazılı veya sözlü kültürlerden alınabileceği için yazara veya anlatıcıya sınırsız materyal imkânı sunmaktadır. İkincisi yine bu esneklik sayesinde herhangi bir çerçeve hikâyeye bağlı farklı zaman ve mekâna ait iç hikâyeler, farklı bir çerçeve

hikâyenin içerisine dâhil edilebilmektedir. Yazar veya anlatıcı duyduğu veya okuduğu bir hikâyeyi beğenerek farklı bir hikâye versiyonunda, başka bir bağlamda kullanabilmektedir. Üçüncüsü ise yine aynı esneklik nedeniyle bir çerçeve hikâyeye farklı dilbilimsel ve kültürel ortamlara adapte olabilmektedir (Irwin 1995: 33-35). Doğuda *Sindbâdnâme* olarak bilinen hikâyeye koleksiyonunun, batıda *Yedi Vezirler* şeklinde çeşitli değişikliklere uğrayarak yayılması bu durumun en güzel örneklerindedir.

Hindistan kökenli olan bu çerçeve hikâyeye geleneğinin en meşhur eseri *Binbir Gece Masalları*'dır. Bu büyük hikâyeye külliyyatının çerçeve hikâyesinin konusu, karısı tarafından aldatıldığı için kadınların sadakatine inanmayan ve her gün bir kızla evlenip sabahına karısını idam ettiren Şehriyar'ı, her gece anlattığı hikâyelerle oyalayarak idamını erteleterek, bu sayede ülkedeki diğer kızları da bu beladan kurtaran Şehrazat'ın hikâyesidir. Bütün dünyada büyük ilgi gören ve çeşitli dillere tercüme yapılan bu eserin ilk kaynağı *Hezâr Efsane* adlı hicri 3. yüzyılda Arapçaya tercüme edilmiş eserdir (Akkoyunlu 1982: 11). Ayrıca yine kadınların sadakatsizliğini konu edinen *Sindbâdnâme* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri* de hemen hemen aynı çerçeve hikâyeye sahip hikâyeye koleksiyonlarıdır. *Binbir Gece Masalları*'na bir tepki olarak yazılan ve erkeklerin sadakatini kanıtlamayı konu edinen *Binbir Gündüz Hikâyeleri* de bu geleneğin güzel örneklerindedir. Bir diğer önemli çerçeve hikâyeye örneği ise papağan hikâyeleri olarak da bilinen ve Sanskritçe aslı *Sukasaptati* (Atlas 2010: 1) olan *Tûtînâme* adlı eserdir. Yine kadınların sadakatsizliğini konu edinen *Tûtînâme*'de anlatıcı bir papağandır ve sahibi Mahuşeker'in âşığına gitmesini engellemek ve onu oyalamak için sabahlara kadar anlattığı hikâyeleri konu edinmektedir. Bir çerçeveye bağlı on ayrı ana hikâyeden oluşan *Bahtiyârname* ise şehzâdeyi kıskanan vezirlerin onun idam edilmesi için anlattıkları hikâyelerle bunlara karşılık şehzâdenin kendini savunmak için anlattığı hikâyeleri konu edinmektedir. *Sindbâdnâme* veya *Yedi Vezir Hikâyeleri* ile *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nden esinlenerek *On Vezir Hikâyesi* olarak da bilinen bu hikâyeye, vezirlerin fonksiyonları bakımından tamamen farklılık arz etmektedir (Kavruk 1998: 31-35). Diğer bir çerçeve hikâyeye külliyyatı olan Arap kaynaklı *el-Ferec bade's-şidde* ise "sıkıntıdan sonra feraha ermenin" konu edildiği hikâyelerden oluşmaktadır (Kavruk 1998: 58).

Çerçeve hikâye tekniği Avrupa'da da büyük ilgi görmüş ve 12. yüzyılda Johannes, *Yedi Vezirler*'in bir versiyonu olan *Dolapathos*'u kaleme almış, 13. yüzyılda ise Alphonso X, Sanskritçe asıllı *Pançatantra*'nın bir versiyonu olan *Kelile ve Dimne*'yi İspanyolcaya tercüme etmiştir. Bir ahlâk ve siyaset kitabı olan *Kelile ve Dimne*, kahramanlarının çoğunun hayvan olması sebebiyle fabl türünün de ilk örneklerindedir. Ayrıca yine bu dönemde Boccacio'nun yazmış olduğu ve veba salgınından kaçarak bir şatoya sığınan yedi genç kadın ile üç erkeğin, on gün boyunca vakit geçirmek için birbirlerine anlattıkları hikâyeleri konu edinen *Decameron* ve Chaucer'in *Aziz Thomas*, Bechet'in Canterbury'deki mezarını görmek üzere yola çıkan otuz kadar hacının yol boyunca anlattıkları hikâyeleri konu edinen *Canterbury Hikâyeleri* de Avrupa'da çerçeve hikâye geleneğinin yansımalarıdır.

Çerçeve hikâye tekniğinin esnek yapısı Sindbâd hikâyelerinin de farklı koleksiyonlarda kullanılmasına neden olmuştur. İç hikâyelerin bazılarının alındığı hikâye koleksiyonları olduğu gibi *Binbir Gece Masalları* ve *Tûtînâme*'nin bazı versiyonlarında Sinbâdnâmeler, çerçeve hikâyesi ve iç hikâyeleriyle birlikte kullanılmıştır (Lotfizadeh 1991: 26). Bu iki hikâye koleksiyonunun oldukça uzun ve hacimli olmaları buna imkân tanımıştır. Kullanılan iç hikâyelerin hepsinin tespit edilmesi oldukça güçtür. Ancak *Sindbâdnâme*, *Binbir Gece Masalları*, *Tûtînâme* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin dördünde de bulunan "Tûtî hikâyesi", bu metinlerarası geçişe güzel bir örnek teşkil eder.

Tûtî Hikâyesi ve Metinlerarasılık

Sindbâdnâme'de Tûtî Hikâyesi

Türkçe Sindbâdnâme nüshaları olan *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'da yer alan, kocasını aldatan kadın ve evde olup bitenleri sahibine anlatan papağan motiflerinin işlendiği Tûtî hikâyesinde olay örgüsü şu şekildedir:

Zamanında bir adamın hafif meşrep bir karısı ve bülbül sesli, güzel konuşan, sadık bir papağanı vardır. Adam her gün bu papağanla sohbet eder, evinde olup bitenlerden haberdar

olur. Bir gün adamın bir dostu bir ziyafet verir ve onu davet eder. Adam karısına veda ederek davete gideceğini söyler. Bir yandan dostunun davetine katılmak isterken bir yandan da karısına güvenmediği için tedirgindir. Papağanının yanına gider ve o gece kendisi evde yokken olup bitenleri takip etmesini ve geldiğinde kendisine anlatmasını tembih eder. Adam gider gitmez kadın genç sevgilisini eve alır ve geceyi birlikte geçirirler. Seher vakti adam eve döner. Kadın hemen kocasına bir hile düşünerek, kendisinin her zaman çoluk çocukla evde oturduğunu, onun emirlerine itaat ettiğini, ama onun gece gündüz dostlarıyla eğlenip sefa sürdüğünü söyleyerek sitem eder. Adam, kadının bu sözlerine üzülp ona iltifatlar ederek gönlünü alır. Daha sonra her zaman yaptığı gibi papağanın yanına gider ve gece olup bitenleri sorar. Papağan da gece karısının sevgiliyle birlikte neler yaptığını anlatır. Bunları duyan adam çok sinirlenir ve karısının yanına giderek onu çok fena bir şekilde döver. Kadın adamın evde olanları nereden öğrendiğini araştırır ve papağanın her şeyi anlattığını öğrenir. Bir hile ile ondan intikam almaya karar verir.

Yine bir gün adam bir ziyafete davet edilir ve giderken papağanını tembihler. Kadın, kocası evden çıkar çıkmaz papağanın bulunduğu yere gider. Papağanın karşısına etrafı görememesi için bir perde çektirir. Perdenin arkasına su dolu bir leğen, bir el değirmeni, bir yelpaze ve bir mum koyar. Gece boyunca gâh mumu söndürerek evi karanlığa boğar, gâh yelpaze ile rüzgâr estirir, gâh el değirmeninden gök gürültüsüne benzer değişik sesler çıkarır, gâh mumun ışığını leğendeki suya yansıtarak şimşek izlenimi verir. Papağan fırtına koptuğunu sanır. Sabah olur, adam eve döner ve papağana gece neler olduğunu sorar. Papağan gece çok kötü bir fırtına çıktığını, bütün gece yağmur yağdığını söyler. Papağanın bu saçma sözlerini duyan adam papağana çok sinirlenir. Onun yalanları yüzünden namuslu karısını haksız yere dövdüğünü, hatta boşama aşamasına geldiğini söyleyerek papağanı öldürür ve karısından özürler diler.

Bu adamın papağanları çok iyi bilen, dürüst bir dostu, olanları öğrenir ve kimseye danışmadan iş yaptığı için dostuna kızar. Nasıl böyle bir papağanı helâk ettiğini anlamadığını,

böyle bir papağana padişahların bile sahip olmadığını ve onların yalnızca gördüklerini ve duyduklarını söyleyebileceklerini, hayvanların yalan söyleyemeyeceklerini, kadınların ise her zaman fitneci ve hilekâr olduklarını söyler. Yaptığı hatayı anlayan adam hayatını âh ederek geçirir ve ölür.

Binbir Gece Masalları'nda Tûtî Hikâyesi

“Elf Leyle ve Leyle” olarak da bilinen *Binbir Gece Masalları*, yüzyıllardır tüm dünyada popüleritesini korumuş, birçok dile çevrilip baskısı yapılmış büyük bir hikâye külliyyatıdır. *Binbir Gece Masalları*'nın kökeni hakkında farklı görüşler ortaya atılmış, araştırmacıların bir kısmı bu hikâye külliyyatının Hint kökenli olduğunu savunurken bir kısmı ise Arap ve Fars kökenli olduğunu savunmuşlardır. Son olarak günümüzde bu konuda araştırma yapan Mısırlı bilim adamı Muhsin Mehdi, *Binbir Gece Masalları*'nın Mısır ve Suriye olmak üzere iki ana el yazması grubu olduğunu kanıtlamıştır (Ergül 2000: 363). *Binbir Gece Masalları*'nın Arapça metninin günümüze kadar Kalküta, Breslau, Bulak, Bombay, Beyrut, Kahire baskıları (Tülücü 2004: 6-7) gibi pek çok baskısı yapılmıştır.

Clouston, *Binbir Gece Masalları* baskılarının içerisinde W. H. Macnaghten'in Kalküta'da yaptığı neşir, M. Habict ile M. H. L. Fleischer'in Breslau'da yaptıkları neşir ve Kalküta baskılarıyla büyük benzerlik gösteren bazı Bulak neşirleri olmak üzere toplam üç versiyonda Sindbâd hikâyelerinin yer aldığını belirtmektedir (Clouston 1884: XLIV-XLV). Bunun bir sonucu olarak *Binbir Gece Masalları*'nın günümüzde en kapsamlı Türkçe çevirisi olan Alim Şerif Onaran'ın, Mardrüs'ün Fransızca çevirisini esas alarak hazırladığı *Binbir Gece Masalları* (Onaran: 2008) adlı dört ciltlik çalışmada Sindbâdnâme versiyonu bulunmazken, Ziyat Akkoyunlu'nun Arapça baskıdan yaptığı çeviri olan “Binbir Gece Masallarının Türk Masallarına Tesiri” (Akkoyunlu 1982) adlı çalışmada Sindbâdnâme versiyonu bulunmaktadır. Bu nedenle *Binbir Gece Masalları*'nda yer alan Sindbâdnâme versiyonu ile bu çalışmanın konusu olan *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd* isimli Sindbâdnâme versiyonlarının karşılaştırması yapılırken Akkoyunlu'nun bu çalışmasından faydalanıl-

muştır. Sindbâdnâmelerde bulunan “Tûtî hikâyesi” ile *Binbir Gece Masalları*’nda yer alan yüz ellinci hikâye yani “Adamla Kuş Hikâyesi (Akkoyunlu 1982: 461-462)” arasındaki benzerlikler ve farklılıklar şu şekildedir:

Çok seyahat eden bir tüccarın çok güzel bir karısı vardır. Karısını çok kıskanan tüccar kendisi dışarıdayken evde olup bitenleri öğrenmek için bir kuş alır. Seyahatten döndüğünde karısının bütün yaptıklarını bu kuştan öğrenir. Yine bir gün seyahatten dönen tüccar, kuştan karısının başka bir erkekle birlikte olduğunu öğrenince çılgına döner ve karısını öldürmek ister. Kadın bir kuşun sözüyle kendisini nasıl öldürebileceğini sorarak kocasına bu gece bir arkadaşına gitmesini, döndüğünde kuş gece nerede olduğunu doğru olarak söylerse kendisini o zaman öldürmesini söyler. Tüccar evden ayrılınca kadın hemen kuşun kafesini bir kumaşla örtüp üzerine su sıkır. Sonra da yelpazeyle yeller ve mum ışığını kafese yaklaştırıp uzaklaştırır. Böylece kuşa fırtınalı bir gece izlenimi verir.

Adam eve döndüğünde o gece nerede olduğunu sorar. Kuş, “O fırtınalı ve yağmurlu gecede kim, kimin nerede olduğunu bilir ki, ben senin nerede olduğunu bileyim” der. Gece hava güzel olduğundan tüccar kuşun yalan söylediğini düşünerek boynunu koparır. Bir süre sonra karısının başka bir erkekle birlikte olduğunu kendi gözleriyle gören tüccar, karısını öldürür ve kuşuna yaptıkları için çok üzülür.

Evde olup bitenleri akşam olunca evin sahibine anlatan papağanın, kocasını başka erkeklerle aldatan kadın tarafından kandırılmasını ve kuşun suçsuz olduğu hâlde sahibi tarafından öldürülmesini konu edinen bu hikâye *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*’da bulunan “Tûtî Hikâyesi” ile konu ve kurgu açısından aynıdır. Fark ise hikâyenin sonunda adamın, karısının sevgilisiyle birlikte olduğunu kendi gözleriyle görmesi ve karısını öldürmesidir.

Tûtînâme'de Yer Alan Hikâye

Çerçeve hikâye külliyatlarının en güzel örneklerinden biri olan *Tûtînâme*'nin aslı Sankritçe *Sukasaptati*'dir. "Papağan Masalları" adıyla da bilinen *Tûtînâme*, yüzyıllar boyunca birçok dile çevrilmiş, birçok kültürde varlığını sürdürmüştür.

Eser, Şeyh Ziyaaddin Nahşebî tarafından "gece" adı verilen elli iki bölüme ayrılarak Farsçaya çevrilmiştir. Nahşebî bu çeviriyi yaparken bazı tasarruflarda bulunmuş, bazı hikâyeleri çıkarıp bazılarını ekleyerek eseri yeniden yazmıştır (Atalas 2010: 1). Eser bu tarihten sonra da çeşitli yazarlar tarafından kaleme alınmış ve birçok Türkçe çevirisi de yapılmıştır. Hasan Kavruk, yapılan bu Türkçe çevirilerin aslından çok farklı olduğunu, eseri çeviren herkesin kendince değişiklikler yaptığını, kendine göre bir şekil verdiğini belirtmektedir (Kavruk 1998: 42).

Clouston, Nahşebî'nin *Tûtînâme*'sinde *Sindbâdnâme* versiyonunun bulunduğunu, elli iki gecelik eserin sekiz gecesinin *Sindbâdnâme* hikâyelerine ayrıldığını belirtmektedir (Clouston 1884: XLV). Ancak yapılan araştırmada bugün mevcut Türkçe *Tûtînâmelerde* ve *Tûtînâme* üzerine yapılan çalışmalarda böyle bir metne rastlanmamıştır. Bu da Hasan Kavruk'un belirttiği gibi, tercüme sırasında yapılan değişikliklere bağlı bir durum ihtimalini güçlendirmektedir.

Çevirisi yapılmış Türkçe *Tûtînâmeler* içerisinde yer alan "Bezîrgânla Tûtînin Hikâyesi" (Necâtigil 2010: 39-44), *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'da bulunan "Tûtî Hikâyesi"nin benzeridir. Kocasını aldatan kadın ve evde olup bitenleri sahibine anlatan papağan motiflerinin işlendiği bu hikâyede olay örgüsü aynı şekilde başlamakta, ancak sonuç kısmı oldukça farklı gelişmektedir. Hikâyenin *Tûtînâme*'deki şekli şöyledir:

Bir zamanlar Hint diyarında bir bezîrgânın babasından kalma çok akıllı bir papağanı vardır. Bu papağan bezîrgânın evinde olup biten her şeyi kendisine anlatır. Günlerden bir gün bezîrgân ticaret yapmak üzere Horasan'a gider ve evini yine papağana emanet eder. Bezîrgânın karısı kocasının evde olmamasını fırsat bilerek sevgilisini eve alır ve sabaha kadar

eğlenirler. Bu durumdan evde papağanın dışında kimsenin haberi olmaz.

Bir süre sonra bezirgân evine döner ve papağana kendisi yokken evde neler olduğunu sorar. Papağan, bezirgânın yokluğunda evde neler olduğunu, kimlerin gelip gittiğini anlatır, ancak karısının sevgilisini eve aldığını söylemez. Bezirgân karısının kendisini aldattığını kendi dostlarından öğrenir. Çok sinirlenir, ama karısına bir şey belli etmeyerek yüzüne gülmeye devam eder. Karısı, bezirgânın hareketlerinden şüphelenerek sırrını öğrendiğini anlar. Bunu kocasına papağanın söylediğini düşünerek ona kin beslemeye başlar. Birgün fırsatını bulup papağanın kanatlarını ve kuyruğunu yolarak pencereden aşağıya atar ve kocasına da papağanı kedinin kaptığını söyler. Pencereden düşen papağan evin yakınlarındaki bir puthaneye gizlenir ve keşişlerin yemek artıklarıyla beslenerek orada yaşamaya başlar.

Birkaç gün sonra bezirgânın sabrı kalmaz ve karısını evden kovar. Bezirgânın korkusundan kadını kimse evine almak istemez. Kadın da çaresiz, puthaneye sığınır ve gece gündüz oradaki puta tapmaya başlar. Yine bir gece puta ağlayarak dua ederken papağan gizlice putun arkasına saklanarak kadına seslenir. Onun dualarını kabul ettiğini, kocasının kendisini affedeceğini, ancak saçlarını, kaşlarını ve kirpiklerini kazıması gerektiğini söyler. Kadın hemen eline bir ustura alarak kaşlarını ve kirpiklerini kazımaya başlar.

Papağan putun arkasından çıkarak kadına ne kadar akılsız olduğunu, kendi dostunu ve düşmanını bile ayırt edemediğini, sırrını kocasına kendisinin açıklamadığını söyler. Eğer akıllı olup kendisini pencereden atacağına işbirliği yapsaydı, bezirgânı birlikte ikna edebilecekken kendisinin bu puttan yardım bekleyecek kadar aciz olduğunu söyler. Papağan kadına eğer bu puta tapınmaktan vazgeçerek tövbe edip hak dinine girerse bezirgâna giderek kendisini affettireceğini söyler. Kadın tövbeler ederek İslâm dinine geçer ve papağan da bezirgânın yanına giderek karısının suçsuz olduğuna onu ikna eder. Bezirgân puthaneye giderek karısından af diler. Kadın da papağanın aklına ve zekâsına hayran kalarak daha önce ona yaptıkları için pişman olur.

Görüldüğü gibi hikâyeler arasındaki en önemli fark papağanın özellikleridir. Burada yer alan papağan, *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'daki gibi yalnızca gördüklerini aktaran bir kuş değil, aynı zamanda düşünebilen, yeri geldiğinde karşısındaki insanı kandırabilen bir kuştur. Sahibine evde olup bitenleri anlatırken özellikle karısının sevgilisinin eve geldiğini gizlemektedir. Ayrıca bu hikâyede yer alan hilekâr kadın *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'daki gibi hile ile papağanı kandırmak yerine "Onu kedi kaptı." diyerek kocasını kandırmaktadır. Hikâyenin sonu ise tamamen farklıdır. *Tûtînâme*'de yer alan hikâyede daha çok dînî motifler ön plana çıkmaktadır. Özellikle İslâmî öğeler vurgulanmakta ve papağan, sahibini kadını affetmesi için bu dînî öğeyi kullanarak ikna etmektedir.

Kırk Vezir Hikâyelerinde Tûtî Hikâyesi

Dünyaca ünlü çerçeve hikâye koleksiyonlarından bir diğeri de *Kırk Vezir Hikâyeleri*'dir. Birçok dile çevirisi yapılmış olan bu hikâyelerin kaynağı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Clouston ve Ahmet Ateş, bu hikâyelerin aslının Türkçe olduğunu söylerken, Faruk Kadri Timurtaş, konusunun *Binbir Gece Masallarından* alındığını ve genişletildiğini söylemektedir. J. Deny ve İ. Kutluk ise *Kırk Vezir Hikâyelerinin* *Sindbâdnâmeden* kaynaklandığını belirtmektedirler (Kavruk 1998: 111). *Kırk Vezir Hikâyeleri*'nin çerçeve hikâye dışında, iç hikâyelerinde *Sindbâdnâmelerle* benzer üç hikâye tespit edilmiştir. Bu hikâyelerden biri de *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'da diğer eserlerde de yer alan "Efendi ile Kadın ve Papağanın Hikâyesi"dir. Hikâye, *Kırk Vezir Hikâyelerinde* "Hintli Hâce ve Tûtî" ismiyle geçmektedir ve konusu kısaca şu şekildedir:

Bir Hintli hâcenin güzel bir karısı, karısının ise genç bir âşığı vardır. Hâce bir gün pazardan bir papağan satın alır. Papağan, hâceye kendisi evde yokken karısının âşığıyla eğlendiğini anlatır. Kocasının ithamı karşısında kadın hileye başvurur. Kocası yokken sevgiliyle bulunduğu gece cariyeleriyle papağanın kafesini sığır derisiyle örterek üzerinden sular akıtıp, çömlek içinde ateş yakıp şimşekler çakan rüzgârlı ve yağmurlu bir gece izlenimini verirler. Ertesi gün papağan hâceye havanın fırtınalı

ve yağmurlu olması nedeniyle karısının yaptıklarını işitemediğini söyler. Papağanın bu sözlerini duyan hâce papağana uyup karısından şüphelendiği için utanır (Kızıltan 1991:198).

Her iki versiyonda da aynı olay örgüsüne sahip olan bu hikâyede tek fark hikâyenin sonudur. *Tuhfetü'l-Ahyâr* ve *Kitâb-ı Sindbâd*'da papağanın yalan söylediğini düşünen sahibi onu öldürüp daha sonra papağanın suçsuz olduğunu anlayarak pişman olurken, burada hâce, papağana uyup karısından şüphelendiği için pişman olmaktadır.

Çerçeve hikâyenin esnek yapısı nedeniyle *Sindbâdnâme* versiyonlarıyla diğer çerçeve hikâye külliyatlarında da birçok benzer hikâye ve motif bulmak mümkündür. Ancak bu başlı başına uzun bir çalışma gerektirir. Bu nedenle çerçeve hikâye külliyatları arasında *Sindbâdnâme* versiyonlarını bir bütün olarak içerisine alan *Binbir Gece Masalları*, yine bir çevirisinde *Sindbâdnâme* versiyonunu barındırdığı bilinen, ama günümüzde mevcut metinlerde tespit edemediğimiz *Tûtînâme* ve son olarak da *Sindbâdnâmeden* kaynaklandığı görüşlerinin de olduğu ve ortak bir çerçeve hikâyeye sahip *Kırk Vezir Hikâyeleri* üzerinde durulmuştur.

Tespit edilen Tûtî hikâyelerinde her ne kadar hikâyenin konusu aynı olsa da ayrıntılarda farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu durum Gürsel Aytaç'ın "aynı dilde, aynı konuyu işleyen iki eser ister çağdaş ister farklı dönemlerden olsun mutlaka farklılıklar arz etmek durumundadır. Aksi halde ikincisi ya kopya ya ardıldır, yani eser olma katına yükselememiştir." (Aytaç 2001: 2) görüşünü desteklemektedir. Her anlatıcı duyduğu veya okuduğu hikâyeyi kendi eserine aktarırken hikâye üzerinde tasarruflarda bulunup kendi kültürünün öğelerinden faydalanmaktadır.

Sonuç

Bütün dünya kültürlerinde çok önemli bir yeri olan hikâyeler, dünyanın farklı yerlerinde farklı insanların aynı duygu ve düşüncelerini aktardıkları bir araç olarak kullanılmaktadır. Anlatılan hikâyeler benzer olsa da her hikâye kendi toplumunun izlerini taşır. Diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi Türklerde de, *Binbir Gece Masalları*, *Bahtiyarnâme*, *Tûtînâme* gibi çeviri ve uyarlama yoluyla Türkçeye aktarılan

çerçeve hikâyeler büyük ilgi görmüştür. Bunlardan bir diğeri de Sindbâd hikâyeleridir.

Doğu ve batı olmak üzere iki versiyonu bulunan bu hikâye külli-yatı, doğuda Sindbâd hikâyeleri, batıda ise *Yedi Vezir Hikâyeleri* olarak tanınmış ve birçok dile çevirisi yapılmıştır. Hikâyelerin kökeninin Hintçe, İbranice ve Pehlevîce olduğuna dair farklı teoriler bulunmakla birlikte çerçeve hikâye tekniğinin Hint kaynaklı olması sebebiyle Hint kökenli olduğu görüşü daha çok itibar görmüştür. Sindbâd hikâyelerinin Türkçeye aktarımı ise Fars ve Arap kaynaklı versiyonlardan olmuştur. Ayrıca 20. yüzyılda hikâyelerin batı versiyonu olan *Yedi Vezir Hikâyeleri* de Türkçeye çevrilmiş ve yayımlanmıştır.

Bu çalışmada üzerinde durulmuş olan “Tûtî hikâyesi” ise içerisinde Sindbâdnâmelerin de yer aldığı çerçeve hikâye külliyyatları arasında var olan metinlerarasılığa güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hikâye, küçük farklılıklar dışında, *Sindbâdnâme*, *Binbir Gece Masalları*, *Tûtînâme* ve *Kırk Vezir Hikâyeleri* olmak üzere dört farklı çerçeve hikâye külliyyatında aynı şekilde yer almaktadır. Buradan yola çıkılarak denilebilir ki gerek çerçeve hikâyenin esnek yapısı, gerekse hacmi nedeniyle anlatıcı veya yazarlar, başka bir hikâye külliyyatında duyup, okuyup beğendikleri hikâyeleri, dönemin kültürel dokusuna uygun bir şekilde kendi anlat-tıkları hikâye külliyyatlarına ekleyebilmektedir.

Kaynakça

- Ağıl, Nazmi, (1994), *Canterbury Öyküleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akkoyunlu, Ziyat Abdülmecit, (1982), *Binbir Gece Masallarının Türk Masalla-rına Tesiri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensti-tüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Aktulum, Kubilay, (2007), *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Alangu, Tahir, (1966), “Tûtînâme: Eski Bir Masal Kitabı”, *Yeni Dergi*, *Masal ve Hikâye Özel Sayısı*, 23, 155-257.
- Atalas, Burcu, (2010), *Tûtînâme (Metin ve İnceleme) (88^a-177^b)*, İzmir: Ege Ün-iversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ateş, Ahmed, (1948), *Sindbâd-Nâme*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- , (1966), “Sindbâd-Nâme”. *İslam Ansiklopedisi*, CX, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Aytaç, Gürsel, (2001), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bakhtın, Mikhail, (2004), *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (çev. Cem Soydemir) İstanbul: Metis Yayınları.
- , (2005), *Rabelais ve Dünyası* (çev. Çiçek Öztekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Balaban, M. Rahmi, (1339), *Bahtiyar-Nâme*, İstanbul: yyy.
- Belcher, Stephen, (1987), “The Diffusion of the Book of Sindibad”, *Fabula*, 28, 34-58.
- Bloch, Edgar (1932), *Catalogue Des Manuscrits Turcs de la Bibliotheque Nationale*, Tome I, Paris: yyy.
- Clouston, W. A. (1884), *The Book of Sindbâd or The Story of The King, His Son, The Damsel, and Seven Vazirs*, Privately Printed.
- Çetin, Nurullah, (2005), *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Öncü Kitap Yayınları.
- Deny, J. (1934), “Bahtiyar-Nâme”, *The Encyclopedia of Islam*, IV, Leiden: E. J. Brill.
- Doğrul, Ali Rıza, (1960), *Beydaba: Kelile ve Dimne*, Ankara: Maarif Basımevi.
- Ebstein, Morris, (1967), *Tales of Sendebâr Mischle Sindbâd*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America.
- Ergül, Aysel (2000), “Binbir Gece Masalları’nda Kadın”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 10, 363-364.
- Fidan Gülşah Gaye, (2012), *Türk Edebiyatında Sindbâd-nâme Çevirileri: Tuhfetü’l-Ahyâr ve Kitâb-ı Sindbâd-nâme (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkı Basım)*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gibb, E. J. W. (1886). *The History of the Forty Vezirs or the Story of the Forty Morns and Eoens*, London: George Redway.
- Gökalp Alpaslan, Gonca, (2002). *XIX. Yüzyıl Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- , (2007), *Metinlerarası İlişkiler ve Gulgamış Destanının Çağdaş Yorumları*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Hafızoğlu, Tahir, (2002), *Kırk Vezir Hikâyeleri*, İstanbul: Selis Kitaplar.

- Irwin, D. Bonnie, (1995), "What's in A Frame? The Medieval Textualization of Traditional Storytelling", *Oral Tradition*, 10/1, 27-53.
- Kavruk, Hasan (1998), *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kavruk, Hasan, Süleyman Çaldak, Kazım Yoldaş (2000), *El-Ferec Bade'ş-Şidde I*, Malatya.
- , (2004), *El-Ferec Bade'ş-Şidde II*, Malatya.
- Kesler, Hülya (2010), *Tûtîname (Metin ve İnceleme) (1b-88a)*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kırıkçı, Recep, (2004), *Binbir Gündüz Masalları*, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Kızıltan, Mübeccel, (1991), *Kırk Vezir Hikâyeleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Köprülü, Fuat, (2004), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kristeva, Julia, (1980), "Word, Dialog and Novel", *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art by Julia Kristeva*. Newyork: Columbia University Press, 64-91.
- Kurtuluş, Rıza, (2009), "Sindbâd-nâme", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 37, 244-245.
- Kutlu, Şemsettin (yyy), *Tûtîname (Papağanın Hikâyeleri)*, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Kutluk, İbrahim, (1949), "Sindbâd-nâme". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3, 351-367.
- Lotfizadeh, Bonnie, (1991), *The Book of Sindibad and The Seven Sages of Rome: Perspectives on the Frame and Its Relationship to the Interpolated Tales in the Persian, Arabic, Latin and Spanish Versions*, Berkeley: University of California Ph. Thesis of Philosophy.
- Macdonald, D. B. (1949), "Binbir Gece (Alf Layla va Layla)", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Basımevi, 616-626.
- Necatigil, Behçet, (2010), *Tûtîname*, İstanbul: Can Yayınları.
- Onaran, Âlim Şerif, (2008), *Binbir Gece Masalları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perry, B. E. (1960), "The Origin of the Book of Sindbâd", *Fabula*, 3, 1-94.
- Rieu, Charles, (1888), *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*, London: Longmans&CO.

- Ruben, W. (1942), "Hint-Türk Masal Münasebetleri", *AÜDTCF Dergisi*, 1, 49-62.
- Sona, İbrahim, (2012), *Türk Edebiyatında Tâtî-nâme Hikâyeleri (İnceleme-Tenkritli Metin)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Teksoy, Rekin, (1997), *Decameron*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Toska, Zehra, (1989), *Türk Edebiyatında Kelile ve Dimne ve Kul Mesut Çevirileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tülücü, Süleyman, (2004), "Binbir Gece Masalları Üzerine (Seçilmiş Bir Bibliyografya ile)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 1-53.
- Vernant, Jean P. (1996), *Eski Yunan'da Söylen ve Toplum*. (çev. M. E. Özcan), Ankara: İmge Kitabevi.
- Yurdatap, Selami Münir, (1937), *İlaveli Yedi Âlimler Hikayesi*, yy: Bozkurt Matbaası.